

*Roozbeh (Rudy) B. Baker**

МОДЕЛ ШВАЈЦАРСКОГ ФЕДЕРАЛИЗМА

Сажетак

Са ширењем Европске уније ка југоистоку, односно у правцу мноштва чланица бивше Југославије, врло је вероватно да ће се њене институције, које се карактеришу супротностима и неједнакошћу, показати као неспособне за суочавање са теретом који са собом носи једна ефикасна и демократска владавина. Европска унија мораће да реагује брзо како би се решила инхерентног демократског дефицита који постоји у њеним политичким институцијама. Ако жели да уклони јаз који је настао између њених институција и бирачког тела, Европска унија (ЕУ) мораће суштински да реорганизује структуру датих институција. Приближавањем идеје проширења ЕУ стварности, овај фундаментални захтев постаће неизбежан, уколико нова, проширена ЕУ жели да избегне парализу или могући колапс. Швајцарска представља идеални пример за Европску унију како да реши проблем реформе својих недемократских институција. Паралеле између ЕУ и Швајцарске веома су упадљиве, јер су обе састављене из група које говоре мноштво језика, као и из конгломерата суверених ентитета, од којих сваки поседује јединствену историју и културу. Федерализам уопште, као и швајцарски специфичан облик федерализма (кооперативни федерализам), представљају најбоље решење за решавање демократског дефицита које тренутно трује институције ЕУ.

* Гостујући професор права на Универзитету у Источном Сарајеву. Дипломирао на Универзитету Калифорнија у Сан Дијегу; докторирао (право) на Универзитету у Илиноису; магистрирао (међународно право и социо-политичке студије) на Универзитету Калифорнија на Берклију; докторирао (политика и међународни односи) на Универзитету у Јужној Калифорнији. Е-Маил: Rudy.Baker@yahoo.com

Кључне речи: швајцарски федерализам, Европска унија, институције ЕУ, демократски дефицит

УВОД

Са ширењем Европске уније ка југоистоку, односно у правцу мноштва чланица бивше Југославије, врло је вероватно да ће се њене институције, које се карактеришу супротностима и неједнакошћу, показати као неспособне за суочавање са теретом који са собом носи једна ефикасна и демократска владавина. Слични примери могу се наћи у историји: познато је да је ширење старе Хабзбуршке монархије допринело њеном претварању у нејаку и неефикасну државу, која се нашла у ситуацији да треба да управља увећаним бројем становништва са различитим прохтевима. Ако ЕУ жели да избегне судбину Хабзбуршке монархије, мораће брзо да реагује како би се решила *демократског дефицита* који је присутан у њеним политичким институцијама.

Према дефиницији политиколога и чувеног стручњака за питања ЕУ, Јохна McCormicka, *демократски дефицит* у контексту ЕУ може се најбоље дефинисати као „јаз између моћи европских институција и способности европских грађана да утичу на рад и одлуке тих институција“.¹⁾ Уколико жели да се реши јаз који се развио између њених институција и бирачког тела, Европска унија (ЕУ) мораће суштински да реорганизује структуру датих институција. Приближавањем идеје проширења ЕУ стварности, овај фундаментални захтев постаће неизбежан, уколико нова, проширена ЕУ жели да избегне парализу или могући колапс.

ЕУ је свакако величанствен експеримент: ова заједница представља огромни скуп различитих језичких и културних група које се труде да формирају неку врсту демократске државе. Велики експеримент заиста, али ако се жели изаћи из оквира обичних експеримената и истражити конкретна и успешна стварност, онда не треба ићи даље од Европе. И, заиста, у срцу Европе, на стратешком прелазу између Алпа и реке Рајне, постоји земља која је успела да на задивљујуће успешан начин формира национални идентитет и политички консензус без стицања фактора за које се традиционално сматра да су потребни за такав подухват. Ова земља не по-

1) McCormick, J.: *Understanding the European Union: A Concise Introduction*, Palgrave Macmillan, London, 2002, стр. 146.

седује заједнички, колективни језик, нити јединствену колективну етничност, односно религију, али ипак функционише као успешна целина. У питању је Швајцарска. Она успешно функционише јер је озбиљно прихватила све што ЕУ (у садашњем облику) није, тј. чињеницу да се моћ најбоље зауздава када је јаз између бирачког тела и институција моћи што мањи.

Паралеле између ЕУ и Швајцарске су упечатљиве: (1) ЕУ се састоји од група које говоре мноштво језика, као и Швајцарска;²⁾ (2) ЕУ се састоји од конгломерата суверених ентитета од којих сваки има јединствену историју и културу, као и Швајцарска.³⁾ Према томе, није изненађујуће то што је норвешки аналитичар Stein Rokkan навео следеће:

Швајцарска представља микрокосмос Европе: језичке и религијске различитости, регионални контрасти у економском развоју и обрасцима насељавања, тврдоглаво чување аутономије у систему увећане међузависности и убрзане међузависности. Због свих наведених разлога, свако озбиљно проучавање швајцарске политике представља допринос проучавању политичке структуре Европе. Ово важи и за историјско и институционално проучавање[.]⁴⁾

Ако се посматра швајцарски политички модел, немогуће је заобићи гледиште да је управо овај модел, у којем је нагласак на швајцарском облику федерализма, познатом као *кооперативни федерализам*, најбоље целовито решење за *демократски дефицит* који тренутно трује институције ЕУ и прети да ће ширењем ЕУ, њене институције постати незграпне и безначајне. Демократски плурализам није немогућ у вишејезичним / мултиетничким државама ; загонетка лежи у томе да се плурализам примени на начин који не ремети друштвени мир. Многи европски скептици би рекли да је такав трик неизводљив; међутим, Швајцарска и даље бивствује. У овом чланку покушаћемо да докажемо да је Швајцарска модел

2) У Швајцарској постоје четири језичке групе: немачка (63.7%), француска (20.4%), италијанска (6.5%) и романшка (0.5%), в. Lüdi, G. и Werlen, I.: *Recensement fédéral de la population: le paysage linguistique en suisse*, Office fédéral de la statistique, Neuchâtel, 2005, стр. 8. По Уставу Швајцарске сва четири језика су „национални језици“ државе. В. *Constitution fédérale de la Confédération suisse du 18 avril 1999* [даље у тексту *Const. suisse*], члан 4.

3) Швајцарска се састоји из 26 кантона и полукантона, сваки од њих је признат Федералним уставом Швајцарске и сваки поседује различиту културу и историју. В. *Const. suisse*: op. cit., члан 3.

4) Rokkan, S.: *Forward Steiner, J., Amicable Agreement Versus Majority Rule: Conflict Resolution in Switzerland*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, 1974, стр. xi.

успешног демократског плурализма у хетерогеном друштву, односно да може да послужи као такав модел, јер федерализам уопште, а поготово швајцарски специфични облик *кооперативног федерализма*, служе да се смањи опасност од раздора између многих језичких / етничких група, кроз смањење јаза између бирачког тела и институција и свођење власти на најмањег заједничког имениоца. Према речима америчког правника Stevena G. Calabresia:

[Д]руштвена хетерогеност може представљати велику опасност за стабилну демократску владу. Федерализам ... може смањити ову опасност додјељујући мањинама ниво власти унутар које они постају географска мањина. Ако су мањине у извесној мери географски концентрисане и ако је народ спреман да уступи контролу над кључним питањима Уставом установљеним субјединицама нације, онда федерализам може помоћи у одржавању друштвеног мира.⁵⁾

Део I овог чланка даје концептуалну дискусију федерализма. Део II чланка разматра швајцарски *кооперативни федерализам*, и објашњава зашто је баш тај облик федерализма надмоћнији у односу на остале моделе. Део III чланка нуди компаративно сагледавање швајцарског *кооперативног федерализма* и федерализма који је у пракси у Канади. Део IV чланка даје преглед швајцарских политичких институција, односно, представља пример *кооперативног федерализма* на делу на институционалном нивоу. Део V износи истраживање политичких институција ЕУ, дискутује и идентификује *демократски дефицит* у односу на те институције. Чланак се завршава са дискусијом о томе како швајцарски модел *кооперативног федерализма* може помоћи у решавању проблема *демократског дефицита* у оквиру политичких институција ЕУ.

I. КРАТКА КОНЦЕПТУАЛНА ДИСКУСИЈА ФЕДЕРАЛИЗМА

Федерализам се може дефинисати као област специфичне политичке организације у којој се грађани заклињу на верност двама (или више) суверена на два (или више) нивоа.⁶⁾ Унутар федералног система, нижи нивои (државе, покрајине, кантони, итд.) имају

5) Calabresi, S. (1995): „A Government of Limited and Enumerated Powers: In Defense of United States v. Lopez“, *Michigan Law Review*, бр. 94, стр. 762.

6) Klöti, U.: *Federalism in Europe*, серија предавања угледног госта (15. октобар, 1997), бр. 1, Универзитет Алборг, Веб за проучавање друштвених наука и јавне администрације.

утврђене сфере надлежности које централна власт не може угрожити.⁷⁾ Сваки ниво има своју пореску базу, а нижи нивои играју улогу у процесу доношења одлука на вишем нивоу.⁸⁾ Федерализам, дакле, представља методу управљања која моћ удаљава од центра. У току 34. конференције под називом „Couchiching Conference“, коју је организовао канадски Институт за јавне послове (Canadian Institute of Public Affairs), а која је била у потпуности посвећена питању федерализма и његовом значају у модерним владама, британски историчар Maks Beloff је као кључно оправдање постојања федерализма навео следеће:

Сваки федерални систем је компромис. Морају постојати они, који, пре свега, виде потребу за уједињеном акцијом и други који су импресионирани разноликошћу држава и покрајина, и који желе да задрже што већу могућу аутономију појединачних јединица. Сви се слажу да у правом федералном систему мора постојати потпуно јединство у погледу спољног света; одбрана, спољна политика (укључујући спољну економску политику) морају бити проблем централне власти. У погледу унутрашњих послова постоји довољно простора за разноликост. Због тога, федерализам мора увек дозвољавати одређени ниво флексибилности, јер се и фокус било које од обе стране аргумента мења с протоком времена. Из тог разлога, не сме се занемарити амандманска машинерија, као ни инструменти тумачења.⁹⁾

Кључно обележје федералног система, према томе, јесу компромис и флексибилност између потребе за централним управним телом насупрот захтеву за локалном контролом. Посматрано са структурног становишта, два су појавна облика федерализма: *искључиви федерализам* и *здружени федерализам*. У *искључивом федерализму* многи задаци управљања стриктно су одвојени унутар два нивоа власти. Ту нема преклапања, и као таква, наведена два нивоа владе, барем у теорији, не угрожавају суверена подручја оног другог. Најбољи пример земље која практикује федерализам, односно његов облик под називом *искључиви федерализам*, је Канада. Секција 91 *Уставном закону из 1867.* (део канадског

7) Rubin, E. и Feeley, M. (1994): „Federalism: Some Notes on a National Neurosis“, *UCLA Law Review*, бр. 41, стр. 911.

8) Klöti, U.: op. cit.

9) Hawkins, G. (yp.): *Concepts of Federalism: 34th Couchiching Conference*, Canadian Institute of Public Affairs, Toronto, 1965, стр. 7.

Устава)¹⁰⁾ додељује различите задатке управљања искључиво канадском парламенту (примарном нивоу власти), док секција 92 *Уставном закону из 1867.* додељује друге одабране задатке управљања „искључиво“ покрајинама (секундарним нивоима власти). Тако су нека од овлашћења, као што су осигурање од незапослености, поштанска служба, као и морепловство и шпедиција под искључивом контролом примарног управног тела или централне владе.¹¹⁾ Слично томе, следећа овлашћења, као што су оснивање општинских институција, оснивање предузећа са покрајинским објектима, имовина и грађанска права, под искључивом су контролом секундарних управних тела или, као што је то овде случај, покрајинским властима.¹²⁾ Под *здруженим федерализмом*, с друге стране, многи, ако не и сви, задаци управљања подељени су између примарних и секундарних управних тела. Најбољи пример земље која практикује федерализам у облику *здруженог федерализма* јесте Швајцарска. Детаљно читање швајцарског Савезног устава открива да Конфедерација (орган власти примарног нивоа) и кантони (органи власти секундарног нивоа) деле власт ни мање ни више него на девет различитих задатака управљања: коришћење воде, путева, регулацију трговине и индустрије, образовања, пореза, пољопривреде, грађанског и кривичног права, социјалне заштите и заштите животне средине.¹³⁾ *Здружени федерализам* је надмоћнији од *искључивог федерализма* јер *здружени федерализам* присиљава оба владара да сарађују једни с другима у имплементацији задатака власти; оваква врста сарадње наравно, временом, може довести до хармонизације разних правила и регулације примарног / секундарног нивоа. Алтернатива, унутар *искључивог федерализма*, је непостојање сарадње између две одвојене сфере (јер заиста није потребна), што резултира двама различитим сферама утицаја у оквиру једног политичког поретка.

10) Познат и као *British North America Act*.

11) *Constitution Act, 1867*, (U.K.), 30 & 31 Vict., ц. 3, с. 91, прештампано у R.S.C. 1985, App. II, бр. 5.

12) Исто, с. 92.

13) Linder, W.: *Swiss Democracy: Possible Solutions to Conflict in Multicultural Societies*, St. Martin's Press, New York, 1994, стр. 41.

II. ДЕТАЉАН ОПИС ШВАЈЦАРСКОГ КООПЕРАТИВНОГ ФЕДЕРАЛИЗМА

Генијалност швајцарског, „домаћег” облика федерализма, дакле *кооперативног федерализма*, лежи у његовој способности да примени принцип демократског плурализма на хетерогену мултијезичку / мултиетничку скупину народа. Крајњи резултат јесте систем који у највећој могућој мери смањује јаз између бирача и институција власти, и који преноси моћ на најнижи ниво власти. Начин на који је то урађено садржан је у следећим кључним одликама *кооперативног федерализма*: (1) *принцип супсидијарности*; (2) сарадња између Конфедерације и кантона; (3) једнак однос између Конфедерације и кантона и (4) кочница моћи на федералном и кантоналном нивоу власти путем *непосредне демократије*.

А. Принцип супсидијарности

Принцип супсидијарности подразумева да проблеме који утичу на друштво треба решавати држава само уколико приватни сектор није у могућности да их реши.¹⁴⁾ Из горенаведеног следи да *принцип супсидијарности* захтева да се државни ангажман, уколико је то неопходно, треба реализовати кроз најниже могуће нивое власти.¹⁵⁾ Предност увођења *принципа супсидијарности* у Швајцарској је двострука. Прво, трошкове модернизације у Швајцарској сносиле су у великој мери приватне организације, чиме се ограничава потреба за крупним централним телом.¹⁶⁾ Као резултат тога, уместо да сама поднесе терет модернизације државе, влада се развила првенствено како би пружила подршку наведеним приватним индустријама у њиховим настојањима да модернизују државу.¹⁷⁾ Друго, због успостављања односа те врсте, влада (како на федералном тако и на кантоналном нивоу) врло брзо почиње да консултује приватне пословне организације приликом израде нацрта сваког новог закона који може утицати на њих.¹⁸⁾ Осим овог неформалног процеса консултација, након израде нацрта, формално се консултују и разне пословне групације (заједно са кантони-

14) Benini, A.A.: *Modern Switzerland*, McGraw-Hill, Boson, 1999, стр. 79.

15) Исто.

16) Исто.

17) Исто.

18) Исто, стр. 86.

ма), како би дале своје мишљење / сугестију.¹⁹⁾ Крајњи резултат је данашњи политички систем који пружа велику пажњу захтевима и мишљењима посебних интересних група, чиме се на један начин смањује јаз између бирачког тела (који припада разним групама) и институција моћи.

Б. Сарадња између Конфедерације и кантона

Сарадњу између Конфедерације и кантона у процесу вршења власти гарантује како структурна реалност *здруженог федерализма* (у којој су разни задаци вршења власти подељени између органа власти примарног и секундарног нивоа) и још важнија чињеница да се у кантонима налази значајан део машинерије за имплементацију федералног права. Швајцарска има мало федералних агенција са административним присуством на терену.²⁰⁾ У Канади, федерална влада се може ослонити на сопствене теренске агенције да ће извршити имплементацију њених директива. На пример, савезне порезе у Канади скупља порески орган федералне владе, *Revenue Canada*. Швајцарска федерална влада, с друге стране, при наплати пореза нема ништа слично наведеном пореском органу. Уместо тога, федерална влада је принуђена да се ослони на разна кантонална пореска тела у наплати федералних пореза. Резултат овог процеса је успостављање блиског, симбиотског односа између Конфедерације и кантона, уместо ривалитета између два суверена.

В. Равноправна сарадња између Конфедерације и кантона

Швајцарски Савезни устав гарантује, кроз различите одредбе, да се однос између Конфедерације и кантона заснива на равноправној сарадњи. Кантони „нису у хијерархијском односу са Конфедерацијом, већ су партнери једнаких права“.²¹⁾ Члан 1 *Устава Швајцарске* именује свих 26 кантона и полукантона и подвлачи како кантони и полукантони заједно са Швајцарцима чине Швајцарску Конфедерацију. Набрајајући различите кантоне и сматрајући да они чине (једним делом) Швајцарску Конфедерацију, члан 1 указује на то да је Швајцарска федерална структура.²²⁾ Члан 53 обавезује Конфедерацију да штити постојање и границе кантона,

19) Wälti, S. (1996): „Institutional Reform of Federalism: Changing the Players Rather Than the Rules of the Game“, *Swiss Political Science Review*, бр. 2, стр. 13.

20) Benini, A.A.: op. cit., стр. 80.

21) Исто.

22) Aubert, J.F.: „The Swiss Federal Constitution“, у *Introduction to Swiss Law* (yp. Ansay, T. и Dessemontet, F.), Kluwer Law and Taxation, The Hague, 1981, стр. 20.

чиме се осигурава заштита кантона од укидања путем федералног налога. Члан 3 признаје кантоне као суверене ентитете и гарантује им сва права које Устав не гарантује Конфедерацији (слично 10. амандману *Устава Сједињених Америчких Држава*). Ово признање кантоналног суверенитета даље подразумева да Конфедерација поштује аутономију кантона (члан 47), да су кантони овлашћени да склапају договоре унутар њихових интересних сфера (члан 48), да су кантони овлашћени да склапају договоре са другим државама у оквиру својих овлашћења (члан 56). Члан 48 посебно је значајан, пошто га кантони користе као основу за изградњу узајамних хоризонталних кооперативних структура, чиме избегавају централну (тј. федералну) интервенцију.²³⁾ Уговори између кантона, звани *concordats*, могу регулисати сва извршна, законодавна и судска питања над којима кантони имају власт.²⁴⁾ Без обзира на признање суверенитета, кантони такође учествују у иницијалној изради федералних закона који се односе на њих (чак и предложених уставних амандмана), и то путем формалне консултационе процедуре, који је укратко поменут раније. Швајцарски политички аналитичар Sonja Walti објашњава:

Консултовање кантона изводи се путем формалне *консултационе процедуре*. У овој процедури нацрт уставног амандмана, законског предлога (новог закона или његове ревизије) а понекад чак и владиног декрета доставља се стејк-холдерима ради консултација. Консултациона процедура обично укључује интересне групе, политичке партије као и кантоне. Владин декрет обавезује федералну администрацију да консултује кантоне, не само у вези са конституционалним амандманима, него и у вези са законодавним одлукама, ако се одлуке тичу њихових права и дужности или уколико имају значајне политичке, културне, економске или финансијске последице по њих.²⁵⁾

Успостављањем односа једнакости између федералног центра и кантоналне периферије, у Швајцарској је очуван друштвени мир међу многим језичким / етничким групама. Федерална влада ни у ком случају не посматра се као хегемонистичка претња; управо супротно, сматра се једним од равноправних партнера.

23) Walti, S.: op. cit., стр. 15.

24) Исто, стр. 14.

25) Исто.

Г. Непосредна демократија као кочница федералне и кантоналне моћи

Кроз историју па до данашњих дана, Швајцарска се сматра једном од најдемократичнијих држава на свету, понајвише због метода помоћу којег швајцарски систем ограничава федералну и кантоналну моћ. Тај метод назива се *непосредна демократија*. Амерички аналитичар George Arthur Coddington објашњава:

За Швајцарску се често каже да је најдемократичнији државни систем ... Ниједна друга држава не ослања се толико снажно на савремене инструменте непосредне демократије: иницијативу и референдум. На првом месту, сви уставни амандмани, без обзира на извор, морају добити одобрење већине бирача. Затим, сам народ има моћ да покрене промене у Уставу. Бирач није ограничен само на одобравање или неодобравање предлога које нуди федерално законодавство. И коначно, место где етикета „демократски“ поприма посебно значење, налази се тамо где је народу дато уставно право да принуди федералне власти да поднесу већину закона и важних споразума на одобрење народу. Када се узму у разматрање слична права у већем броју кантоналних ... питања, швајцарски бирачи заиста постају суштински део законодавног процеса.²⁶⁾

Описани процес заслужује и детаљнију обраду. Предлоге за промену *швајцарског Савезног устава* може дати бирачко тело у форми иницијативе.²⁷⁾ Потребно је 100,000 потписа како би таква иницијатива стигла на гласачки листић и била предмет гласања.²⁸⁾ Како би била прихваћена, иницијатива за промену швајцарског устава захтева двоструку већину.²⁹⁾ Будући да иницијатива не потиче из швајцарске владе, већ од народа, она се сматра „покретачком снагом непосредне демократије“.³⁰⁾ Сви законски прописи које је донела *Уједињена федерална скупштина*,³¹⁾ што је назив за федералног законодавца, могу бити доведени у питање путем факултативног референдума. Референдум ће се одржати уколико је прикупљено 50,000 потписа у року од 100 дана од дана објављивања

26) Coddington, G.A.: *The Federal Government of Switzerland*, Houghton Mifflin, Boston, 1961, стр. 55.

27) *Const. suisse*: op. cit., члан 139.

28) Исто.

29) Под „двоструком већином“ мисли се на већину бирача и на кантоналну већину (већину кантона у којим су гласачи прихватили предлог). В. *Const. suisse*: op. cit., члан 142.

30) *La confédération en bref*, Chancellerie fédérale, Bern, 2011, стр. 17.

31) Ово може да укључује савезне законе, обавезујуће одлуке и одробене споразуме.

датог закона / уредбе.³²⁾ Неопходна је проста већина гласова да би закон / уредба била блокирана.³³⁾ Сврха референдума може се описати на следећи начин:

Референдум је сличан вету. Путем блокирања амандмана које предлаже ... влада, односно путем одлагања њиховог дејства, референдум одлаже и чува политички процес ... Из тог разлога, референдум се често описује као народна *кочница*.³⁴⁾

Ограничавање моћи владе које је стављено на располагање бирачком телу путем *непосредне демократије* заиста одстрањује јаз између споменутог бирачког тела и институција моћи. На овај начин осигурава се демократски плурализам и одржава друштвени мир, јер утицајније мањине могу оформити коалиције како би уклониле све уставне амандмане, законе или уредбе с којима се не слажу. Институције моћи свесне су тога и узимају ту чињеницу у обзир. Из тог разлога, радо укључују све интересне групе у процес консултација приликом састављања нацрта амандмана / закона / уредби у припреми (као што је већ споменуто). Страх од кочења којем би могло прибећи бирачко тело путем *непосредне демократије* гарантује избегавање драстичних / контроверзних законских акција, чиме се осигурава друштвени мир.

III. ПОРЕЂЕЊЕ ШВАЈЦАРСКОГ КООПЕРАТИВНОГ ФЕДЕРАЛИЗМА

Кратко поређење језичке политике Канаде и Швајцарске можда ће бити најбољи пример супериорности швајцарског *кооперативног федерализма* у односу на друге облике федерализма. Канада је, као и Швајцарска, састављена из различитих језичких / етничких група; углавном говорника енглеског и француског језика. Потпуно супротно *принципу супсидијарности кооперативног федерализма*, канадска федерална влада је преузела највећи део одговорности по питању језичке политике и чак наметнула билингвализам широм Канаде путем федералног *Званичног закона о језицима (Official Languages Act)* из 1969.³⁵⁾ Резултат овакве погрешне политике је општи колапс друштвеног мира. У претежно англофоним покрајинама као што су Алберта или Манитоба, ста-

32) *Const. suisse*: op. cit., члан 141.

33) Исто, члан 142.

34) *La confédération en bref*: op. cit., стр. 17.

35) B. *Official Languages Act*, R.S.C., chs. 0-2 (1970).

новништво је бесно реаговало на двојезичне саобраћајне знакове, пореске обрасце и томе слично. У претежно франкофоној покрајини Квебек, где имамо претежно француско говорно подручје и где се тај језик пажљиво негује и чува,³⁶⁾ чињеница да се енглеском језику може и мора дозволити да стоји раме уз раме са француским, је, између осталог, готово довела до отцепљења.³⁷⁾ С друге стране, у Швајцарској су друштвени сукоби избегнути, и то не са две него са четири конкурентне језичке групе. Таква ситуација произилази из *супсидијаности* на којој инсистира *кооперативни федерализам* у примени моћи. На тај начин, швајцарски политички аналитичар Алдо А. Бенини, објашњава следеће:

Већина Швајцараца неће оклевати ... у набрајању предности федерализма које су, за њих, очигледне. Овакав облик владе дозвољава структуру одлучивања која истовремено функционише на неколико нивоа. Он комбинује дугорочно планирање са прагматичним, локалним интересима. Децентрализована политичка власт такође штити ... мањине ... Из тог разлога, заштита мањина веома добро функционише за језичке и вјерске заједнице. Нико никада не би ни помислио о увођењу немачког као наставног језика у школама или потискивању школске молитве у оквиру католичких кантона. Федерализам на тај начин одговара на културну разноликост Швајцарске. Он усмерава незадовољство далеко од националне политике и тиме повећава националну кохезију. Тако смањује друштвену разлику између грађана и центара моћи.³⁸⁾

Релегацијом језичке политике ка периферији, уместо да централне управе, као и приклањањем теорији територијалности језичких група (тј. свака језичка група остаје доминатна у својој области), Швајцарска је успела избећи друштвене сукобе између многих језичких група.

36) За више информација о улози француског језика у развоју квебекског идентитета в. Baker, R.B. (2008): „Racial Formation in Quebec: A Legal Retrospective“, *Journal of Law in Society*, бр. 10.

37) B. Richler, M.: *Oh Canada! Oh Quebec!: Requiem for a Divided Country*, Penguin Books, Toronto, 1992.

38) Benini, A.A.: *op. cit.*, стр. 82-83.

IV. ШВАЈЦАРСКЕ ПОЛИТИЧКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ

Швајцарске политичке институције³⁹⁾ служе као институционални оквир *кооперативног федерализма* у овој држави. Управо кроз њих, одредбе *кооперативног федерализма* примењују се на националном нивоу и њима се учвршћује концепт демократског плурализма. На политичком нивоу, швајцарска влада састоји се из дводомног законодавца (познатог као *Уједињена федерална скупштина*)⁴⁰⁾ и колективног извршног органа (познатог као *Федерални савет*).⁴¹⁾

Због сложене мреже међуодноса унутар *Уједињене федералне скупштине*, *Федералног савета*, кантона, интересних група, бирачког тела, усвајање новог закона, уопштено говорећи, је дуготрајан процес који траје годину дана и више.⁴²⁾ Иако је у овом систему усвајање закона дуготрајан процес, компромис се састоји у томе што су сви институционални актери консултовани, а бирачком телу дат завршни вето (путем факултативног референдума); на овај начин осигурава се демократски плурализам и одржава друштвени мир, јер се консултују сви актери и смислено укључују у процес одлучивања.

A. Уједињена федерална скупштина

Уједињена федерална скупштина састоји се из два дома. Горњи дом, познат као *Савет држава*, са 46 чланова, заступа интересе кантона.⁴³⁾ Сваки од 20 кантона бирају по два представника, а сваки од полукантона бирају по једног представника. Сви кантони бирају своје представнике за *Савет држава* директним мандатом, са изузетком полукантона Јура. Доњи дом, познат као *Државни савет*, има 200 одборника који заступају интересе свих грађана.⁴⁴⁾ Број кантоналних посланика зависи од броја становништва у том кантону.⁴⁵⁾ Сви представници за *Државни савет* бирају се према пропор-

39) Под „политичким институцијама“ мисли се на *Уједињену федералну скупштину* (законодавни део) и *Федерални савет* (извршни део).

40) *Const. suisse*: op. cit., члан 148.

41) Исто, члан 174.

42) *La confédération en bref*: op. cit., стр. 38.

43) Исто, члан 150.

44) Исто, члан 149.

45) На пример, Цирих, највећи кантон по питању броја становника, шаље 34 представника у *Државни савет*, док мањи полукантони, као што је Обалден, шаљу само једног представника.

ционалној заступљености, осим кантона који шаљу само по једног представника. Избори се одржавају сваке четири године. Оба дома имају једнаку одговорност као и моћ. Њихови главни задаци су да помогну у доношењу и озакоњењу уставних амандмана и федералних закона, да утврде да ли су кантонални уставни у складу са федералним правом, да одобравају федерални буџет, одобравају међународне споразуме и бирају чланове *Федералног савета*⁴⁶⁾ и *Федералног трибунала*⁴⁷⁾.⁴⁸⁾ Предност дводомног законодавства је у томе да су интереси кантона формално садржани у законодавном процесу.⁴⁹⁾ *Уједињена федерална скупштина* себе, пре свега, посматра као ванструковно законодавно тело које се из тог разлога састаје се само четири пута годишње, при чему су састанци отворени за јавност.⁵⁰⁾

Б. Федерални савет

Федерални савет чини 7 чланова, које сваке четири године бира *Уједињена федерална скупштина*.⁵¹⁾ Сви добростојећи швајцарски грађани могу бити изабрани у *Федерални савет*. Неограничени реизбор је могућ, мада у пракси чланови сами себе ограничавају на два до четири мандата. Сваке године *Уједињена федерална скупштина* бира једног члана *Федералног савета* као ротирајућег председника Швајцарске конфедерације. Ова титула не даје никаква већа овлашћења, него означава да је њен носилац *primus inter pares*⁵²⁾ међу колегама, чиме добија задатак председавања састанцима и састајања са страним достојанственицима. *Федерални савет* један је од ретких колективних извршних органа у свету. *Федерални савет* је врховни ауторитет у земљи, а њени чланови првенствено су одговорни за владине активности. Сви федерални саветници имају административни портфолио⁵³⁾ и задужени су за формулисање тачно одређене политичке области. Све укупно, *Федерални савет* уствари делује као мешавина извршне, законодавне и судске власти. Што се тиче извршне власти, *Федерални*

46) Колективни извршни орган који се састоји из 7 чланова.

47) Врховни суд који се састоји из 38 чланова.

48) *Const. suisse*: op. cit., чланови 163-173.

49) Због чињенице да закон не може бити усвојен без сагласности оба дома.

50) *La confédération en bref*: op. cit., стр. 32.

51) *Const. suisse*: op. cit., члан 175.

52) „први међу једнаким“.

53) Тих 7 портфолија су: спољни послови, унутрашњи послови, правосуђе и полиција, одбрана и спорт, финансије, економски послови, саобраћај и комуникације.

савет планира, координира и унапређује савезну политику.⁵⁴⁾ Што се тиче законодавне власти, *Федерални савет* може да поднесе *Уједињеној федералној скупштини* нацрте жељеног закона и да доноси прописе који регулишу имплементацију федералних закона.⁵⁵⁾ Коначно, по питању судске власти, *Федерални савет* бави се питањима управног права.⁵⁶⁾ За разлику од *Уједињене федералне скупштине*, која се не састаје често, *Федерални савет* састаје се најмање једном седмично током целе године. *Федерални савет* не доноси одлуке гласањем 7 чланова, већ кроз општи консензус, који је добио назив *принцип колегијалности*.⁵⁷⁾ Још од 1959. заступање политичких странака у *Федералном савету* води се путем тзв. *магичне формуле*, по којој две највеће конзервативне странке (Слободна демократска странка и Хришћанско-демократска народна странка) треба да имају 4 места у *Федералном савету*, друга конзервативна странка добија 1 место (Швајцарска народна странка), док Социјалдемократска странка левице добија 2 места.⁵⁸⁾ То значи да Швајцарска поседује једну од најстабилнијих влада на свету, владу која се није значајно променила у последње 52 године. Иако владина овлашћења изгледају веома велика, нарочито у поређењу са *Уједињеном федералном скупштином*, моћ *Федералног савета* ограничена је на три начина. Прво, принцип колегијалности јака је препрека за контроверзне и раздорне ставове. Друго, *магична формула* гарантује власт удаљену од свих главних странака и уместо тога, она је подељена на 4 странке чији су програми често различити. Треће, *непосредна демократија* осигурава да ће се *Федерални савет* уздржати од заузимања било које позиције која се сматра сувише контроверзном или екстремном, из страха од иницијативе или референдума.

54) *Const. suisse*: op. cit., члан 180.

55) Исто, чланови 181-182.

56) *Федерални савет* доноси одлуке о питањима управног права која спадају у специфични домен његових 7 портфолија. *B. Const. suisse*: op. cit., члан 187.

57) *La confédération en bref*: op. cit., стр. 43.

58) У 2003. и 2008. *магична формула* делимично је измењена како би рефлектовала нову политичку реалност. 2003. Швајцарска народна странка добила је додатно место, услед пораста њеног утицаја унутар изборног тела. 2008. године, додатно место које је дато Швајцарској народној странци је враћено и уступљено новооформљеној Демократској конзервативној странци Швајцарске (која се почетком године одвојила од Швајцарске народне странке и формирала као нова странка).

V. ПОЛИТИЧКЕ ИНСТИТУЦИЈЕ ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ (ЕУ)

Да би се што адекватније приказао начин на који швајцарски модел *кооперативног федерализма* може помоћи у решавању *демократског дефицита* унутар политичких институција ЕУ, потребан је кратак преглед политичких институција ЕУ, а затим и идентификација бројних манифестација *демократског дефицита* унутар већ споменутих политичких институција. Након тога, швајцарски модел може бити примењен. На политичком нивоу, ЕУ је састављена од следећих институција: *Комисије*, *Савета министара*, *Савета Европе* и *Европског парламента*. Осим *Европског парламента*,⁵⁹⁾ остале институције не могу бити означене као искључиво законодавне или извршне по природи, будући да извршавају обе функције.

A. Комисија

Комисија служи као јединствени хибрид државне службе и дневне владе ЕУ.⁶⁰⁾ *Комисија* је састављена из 27 комесара (изабрани из реда земаља чланица) и функционише попут министарске структуре (слично кабинету премијера), са једним комесаром који је председник док су остали комесари задужени за различите административне портфолије,⁶¹⁾ као и за формулисање политике у оквиру споменутих области. Основна функција *Комисије* јесте да доноси смернице (издавањем обавезујућих директива) и иницира доношење закона (кроз израду нацрта).⁶²⁾ Председник *Комисије* је нешто слично премијеру, осим што нема одређена овлашћења. Наиме, (1) не именује остале чланове кабинета (тј. друге комесаре); (2) може да додели различите портфолије, али мора размотрити

59) Који је, иако знатно скрајнут, изричито законодавни орган у оквиру политичких институција ЕУ.

60) B. *Treaty on European Union*, Mar. 30, 2010, 2010 O.J. (C 83) 13, 18 [даље у тексту *Treaty on European Union*], члан 17.

61) Тих 27 портфолија су: председник; спољни послови и безбедносна политика; унутрашњи послови; правосуђе; основна права и држављанство; економска и монетарна питања; конкуренција; запошљавање; социјална питања и инклузија; унутрашње тржиште и услуге; пољопривреда и рурални развој; здравство и потрошачка политика; трговина; политика проширења европског суседства; поморство и рибарство; регионална политика; климатске активности; истраживања и иновације; међународна сарадња; хуманитарна помоћ и одговор на кризе; дигитална агенда; буџет и програм финансирања; енергија; развој; животна средина; интер-институционалне везе и администрација; пореска и царинска унија; ревизија и борба против превара; индустрија и предузетништво; образовање, култура, вишејезичност и млади.

62) *Treaty on European Union*: op. cit., члан 17.

предлоге важних чланица ЕУ; и (3) не може отпустити друге комесаре (комесаре номинују друге државе-чланице и може их решити, *en masse*, само *Европски парламент*). Комесари обављају функцију 5 година (и не могу их сменити државе-чланице из којих потичу).⁶³⁾ Из тог разлога, *Комисија* је аутономан орган који представља шире интересе ЕУ као институције, који су најчешће одвојени од интереса осталих држава чланица. *Демократски дефицит* овде се манифестује кроз чињеницу да се *Комисија* не може подврћи јавној одговорности.⁶⁴⁾ Именовање председника *Комисије* је резултат тајних преговора између држава чланица; не постоји мандат бирачког тела, посредни нити непосредни.⁶⁵⁾ Мандат председника *Комисије* заснива се на импулсима држава чланица а не мишљењу бирачког тела.⁶⁶⁾ Понекад и грађани и интересне групе имају утицаја на одлуке које доноси *Комисија*.⁶⁷⁾ Са својим институционалним седиштем у Бриселу, *Комисија* је у потпуности ослобођена питања интереса локалног нивоа. Будући да је изолована и заштићена од бирачког тела, не постоји ни подстрек ни интерес да се уплиће у оваква питања.

Б. Савет министара

Савет министара није сам по себи једно тело, већ је сачињен из различитих 27 министара држава чланица (нпр. када се састане 27 министара пољопривреде, то је *Савет министара пољопривреде*; када се састане 27 министара спољних послова, то је онда *Савет министара спољних послова*, итд.).⁶⁸⁾ *Савет* се мења (из пољопривредног у спољне послове) у зависности од тога шта је на дневном реду. *Савет министара* је заправо законодавно тело у којем се закони које шаље *Комисија* или прихватају или долази до измена, након чега се враћају назад.⁶⁹⁾ *Савет* такође може да иницира законе.⁷⁰⁾ *Савету* у овим процесима потпомаже стални одбор јавних службеника, познатији као ЦОРЕПЕР, који надзире предложене законе и издаје релевантне препоруке *Савету*.⁷¹⁾ Скоро све

63) Исто.

64) McCormick, J.: op. cit., стр. 146.

65) Исто, стр. 146-147.

66) Јер га именују државе чланице а не бирачко тело.

67) McCormick, J.: op. cit., стр. 147.

68) B. *Treaty on European Union*: op. cit., члан 16.

69) Warleigh-Lack, A.: *European Union: The Basics*, Routledge, London, стр. 41-42.

70) Исто.

71) Исто.

одлуке *Савета* доносе се већинским гласањем⁷²⁾ (осим неких политичких питања које још увек захтевају једногласност). Међутим, по тзв. *Луксембуришком компромису* (*Luxembourg Compromise*) свака држава чланица може да блокира гласање *Савета* уколико сматра да закон који треба бити изгласан представља претњу њеном суверенитету.⁷³⁾ *Савет министара* експлицитно је област у којој државе чланице имају директну заступљеност у ЕУ, и све мере које предузме *Савет министара* представљају државни интерес чланица. Овде се *демократски дефицит* манифестује кроз чињеницу да су седнице *Савета* затворене, упркос томе што, као што је речено, *Савет* доноси виталне законодавне одлуке.⁷⁴⁾ Резултат такве тајности је да министри не могу бити одговорни пред бирачким телом за мере које предузимају.

В. Савет Европе

Савет Европе може се сматрати најмоћнијом институцијом ЕУ у смислу политичке моћи, јер директно представља националне интересе држава чланица.⁷⁵⁾ *Савет Европе* састаје се два пута годишње и састављен је од лидера различитих држава чланица. *Саветом Европе* управља председник *Савета Европе* кога бира *Савет* на мандат од две и по године. *Савет Европе* је највиши ниво одлучивања унутар ЕУ;⁷⁶⁾ оно стоји изнад и изван других институционалних структура ЕУ. Гласање се не спроводи у самом *Савету Европе*, већ се организују неформални састанци када је потребан широки консензус по релевантним питањима. *Демократски дефицит* овде се манифестује кроз чињеницу да из разлога што је *Савет Европе* неформално тело, лидери држава чланица нису обавезни да се обрате бирачком телу по питању одлука које доносе унутар *Савета Европе*.⁷⁷⁾ Савршен пример за ово се може наћи у ономе што је уследило након *Мастрихтског уговора* (који је радикално променио ЕУ раних 90-тих), и који је „углавном договорен иза затворених врата, неадекватно представљен европској јавности и - упркос важним променама које је унео у структуру и циљеве ЕУ

72) Многим државама чланицама осигурани су уравнотежени гласови, (мање - више) пропорционално броју становника.

73) Слично *Libertium Veto* у старој Републици Пољској.

74) McCormick, J.: op. cit., стр. 147.

75) B. *Treaty on European Union*: op. cit., члан 15.

76) Мада се то не спомиње у оригиналу *Римског споразума* којим је створена Европска заједница (претеча данашње ЕУ), него више важи као неформално правило.

77) McCormick, J.: op. cit., стр. 146.

- био подвргнут тесту референдума у само три државе чланице [од њих 12], од којих се једна од њих није сложила.⁷⁸⁾

Г. Европски парламент

Европски парламент је једино институционално тело ЕУ директно одговорно европским гласачима.⁷⁹⁾ То је директно изабрано тело, са 751 чланом.⁸⁰⁾ Састав *Европског парламента* бира се сваких 5 година, према систему пропорционалне заступљености. До недавно, *Европски парламент* није имао много директног утицаја, пошто је једино имао овлашћење да издаје саветодавна мишљења по питању предложених закона. У последњих 20 година, међутим, овлашћења Европског парламента су донекле увећана: (1) *Европски парламент* сада може изгласати неповерење *Комисији* и натерати целокупну *Комисију* да да оставку.⁸¹⁾ (2) *Европски парламент* сада има овлашћење заједничког одлучивања о законима унутар одређених области.⁸²⁾ Процес заједничког одлучивања отежава *Савету министара* да донесе закон уколико *Европски парламент* не да свој пристанак.⁸³⁾ (3) Одобрење *Европског парламента* неопходно је такође за одређене споразуме које ЕУ договори са спољним силама. Експанзија моћи *Европског парламента* је свакако позитиван развој у борби против демократског дефицита, иако нажалост, нова овлашћења дата *Европском парламенту* нису толико значајна ни далекосежна. Изгласавање неповерења не дозвољава *Европском парламенту* да издвоји одређене комесаре које треба отпустити, већ целу *Комисију* (која можда обавља добар посао), и због тога је његова примена проблематична. Моћ заједничког одлучивања не односи се на кључне области, тако *Европски парламент* и даље остаје релативно слаба институција (вис-а-вис *Комисије* и *Савета министара*).⁸⁴⁾

78) Исто, стр. 146.

79) В. *Treaty on European Union*: op. cit., члан 14.

80) Број места подељен је између држава чланица на основу броја становништва.

81) Потребна је 2/3 већина. В. *Treaty on the Functioning of the European Union*, Mar. 30, 2010, 2010 O.J. (C 83) 47 [даље у тексту *Treaty on the Functioning of the European Union*], члан 234.

82) У легислативне области унутар којих *Европски парламент* има овлашћење заједничког одлучивања спадају: унутрашње тржиште; слободно кретање радника; заштита потрошача; образовање; култура; здравље; транс-европске мреже; запослење; право на оснивање; и борба против преваре.

83) Тј. Сада је потребан већи број гласова из *Савета министара* да би се донео закон. В. *Treaty on the Functioning of the European Union*: op. cit., члан 294.

84) Кључне легислативне области у којима *Комисија* и *Савет министара* могу да делују без сагласности *Европског парламента* су следећа: полицијска и судска сарадња у

*

* *

Примена швајцарског модела *кооперативног федерализма* могла би помоћи у решавању *демократског дефицита* који загађује институције ЕУ; решење се може наћи у премошћавању јаза између политичких институција и бирачког тела ЕУ. *Принцип супсидијарности* и инсистирање на ангажовању приватног сектора и преношењу моћи на најнижи ниво власти, може да помогне институцијама да укључе више интересних група у процес одлучивања, и да олакшају бирократски пртљаг.⁸⁵⁾ Развој формалне процедуре консултација локалних области може помоћи у усмеравању институција према критичним проблемима и чак позитивним сугестијама. Помак у правцу заступљености заснованој на политичким, а не националним или језичким питањима, може обезбедити више одлука заснованих на демократској вољи, уместо залагања за перцепцију различитости засновану на националности. Укључивање неких од националних интереса у *Комисију* као тело које доноси смернице, могло би да помогне у надоградњи интереса државе на тело које одређује смернице, уместо да се њега разграђују. Гаранција моћи коју бирачком телу пружа *непосредна демократија* на тјерала би политичке институције да обрате пажњу на жеље бирача (због страха да ће се њихова политика преокренути у референдум) и да ће се бирачко тело осећати оснажено и потпуно укључено у политички процес.

Права је штета што Швајцарску свет толико дуго игнорише и посматра је као обичну знаменитост. Стварност је много комплекснија, јер у данашњем свету нарастајућих мултиетничких сукоба, Швајцарска стоји као подсетник да се кредо националистичког начина размишљања, (карактеристичног за 19. век), а по којем државе требају бити изграђене стриктно на етничким / језичким основама, не мора прихватити. И док ЕУ настоји да реконструише Европу на потпуно нови и оригиналан начин, треба се нагласити да ће, без демократског плурализма, нова Уједињена Европа, чије рађање многи очекују, бити мртворођено дете.

кривичним питањима; ревизија уговора ЕУ; дискриминација; држављанство ЕУ; визе; азил и имиграција; правила конкуренције; економска политика; и порески договори.

85) Може се приметити да *Федерални савет* има само 7 административних портфолија, а *Комисија* 27.

Roozbeh (Rudy) B. Baker
SWISS MODEL OF FEDERALISM

Summary

As the European Union has been spreading to the south-east, that is, in direction toward a cluster of member-states of former Yugoslavia, it is very probable that its institutions, characterized by contrasts and inequality, will prove themselves to be incapable of facing the burden that one efficient and democratic government carries upon. The European Union will have to react quickly in order to solve the issue of inherent democratic deficit in its political institutions. If it wants to get rid of the gap which arose between its institutions and electorate, the European Union (EU) will have to fundamentally re-organize the structure of its existing institutions. As the idea of enlargement of the EU becomes closer to reality, this fundamental demand will become unavoidable if this new enlarged EU wants to avoid the paralysis or possible collapse. Switzerland is an ideal example for the EU on how to solve the problem of reforms of its non-democratic institutions. Parallels between the EU and Switzerland are very obvious as both of them consist of groups speaking multitude of languages and also both of them consist of conglomerates of sovereign entities with their own unique histories and cultures. Federalism in general and the specific Swiss model of federalism (cooperative federalism) are the best solution for solving the issue of democratic deficit which currently causes problems to the EU institutions.

Keywords: Swiss federalism, European Union, EU institutions, democratic deficit.

ЛИТЕРАТУРА

- Aubert, J.F. 1981. „The Swiss Federal Constitution.“ y *Introduction to Swiss Law*, yp. Turgal Ansay и Francois Dessemontet. The Hague: Kluwer Law and Taxation.
- Baker, Roozbeh (Rudy) B. 2008. „Racial Formation in Quebec: A Legal Retrospective.“ *Journal of Law in Society* 10: 1-30.
- Benini, Aldo A. 1999. *Modern Switzerland*. Boston: McGraw-Hill.
- Calabresi, Steven G. 1995. „A Government of Limited and Enumerated Powers: In Defense of United States v. Lopez.“ *Michigan Law Review* 94: 752-831.
- Coddington, George A. 1961. *The Federal Government of Switzerland*. Boston: Houghton Mifflin.

- Hawkins, Gordon (yp.) 1965. *Concepts of Federalism: 34th Couchiching Conference*. Toronto: Canadian Institute of Public Affairs.
- Klöti, Ulrich 1997. *Federalism in Europe*. Серија предавања угледног гостра (15. октобар, 1997), бр. 1, Универзитет Алборг, Веће за проучавање друштвених наука и јавне администрације.
- Linder, Wolf 1994. *Swiss Democracy: Possible Solutions to Conflict in Multicultural Societies*. New York: St. Martin's Press.
- McCormick, John 2002. *Understanding the European Union: A Concise Introduction*. 2. изданје. London: Palgrave Macmillan.
- Richler, Mordecai 1992. *Oh Canada! Oh Quebec!: Requiem for a Divided Country*. Toronto: Penguin Books.
- Rokkan, Stein, forward Jürg Steiner 1974. *Amicable Agreement Versus Majority Rule: Conflict Resolution in Switzerland*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.
- Rubin, Edward L. и Malcolm Feely 1994. „Federalism: Some Notes on a National Neurosis.“ *UCLA Law Review* 41: 903-952.
- Wälti, Sonja 1996. „Institutional Reform of Federalism: Changing the Players Rather Than the Rules of the Game.“ *Swiss Political Science Review* 2: 1-29.
- Warleigh-Lack, Alex 2009. *European Union: The Basics*. 2. изданје. London: Routledge.
- *La confédération en bref* 2011. Bern: Chancellerie fédérale.
- *Constitution fédérale de la Confédération suisse du 18 avril 1999*.
- *Constitution Act, 1867*, (U.K.), 30 & 31 Vict., ц. 3, прештампано у R.S.C. 1985, App. II, бр. 5.
- *Constitution Act, 1982*, being Schedule B to the *Canada Act 1982* (U.K.), 1982, ц. 11.
- Lüdi, Georges и Iwar Werlen 2005. *Recensement fédéral de la population: le paysage linguistique en suisse*. Neuchâtel: Office fédéral de la statistique.
- *Official Languages Act*, R.S.C., chs. 0-2 (1970).
- *Treaty on European Union*, Mar. 30, 2010, 2010 O.J. (C 83) 13, 18
- *Treaty on the Functioning of the European Union*, Mar. 30, 2010, 2010 O.J. (C 83) 47

Овај рад је примљен 8. марта 2012. а прихваћен за штампу на састанку Редакције 27. јуна 2012. године.